

Sâdık Hidâyet'in Romanında Karanlık Bir Tip: Hacı Aga

A Dark Type In Sadeq Hedayat's Novel: Haji Agha

Öz

Edebiyatta tipler ve kişilikler edebî metinlerin temelini ve olayların esasını oluşturmaktadır ve insan odaklı metinler içerisindeki kişiler, gerçek hayattaki insanların yansımasıdır. Bu nedenle metni tam olarak anlayabilmek için tip ve kişiliklerin doğru tespit edilmesi önemi haizdir. Modern İran edebiyatının önde gelen yazarlarından sayılan Sâdık Hidâyet'in 1940'lı yılların İran'ında sermaye çevrelerinin ve dini, çıkarlarına alet etmekten çekinmeyen ikiyüzlü siyasetçilerin ipliğini pazara çıkaran *Hacı Aga* adlı bir romanı mevcuttur. Adı geçen bu eserde, hacca gitmeden sırf işlerini yoluna koymak için hacı sıfatını alan romanın anakahramanı Hacı Aga tamamen karanlık bir tip olarak resmedilir. Hacı Aga kendi menfaatleri söz konusu olduğunda dinî ve toplumsal normları görmezden gelen bireylerin bir örneği olarak sunulur ve sosyal bir tip niteliği kazanır. Yani bu tip; cahil, geri kafalı, nifakçı, pervasız, riyakâr, halkı sömürmekten imtina etmeyen, namus kavramına değer vermeyen, hovarda, dindar görünümü ancak dini kendi çıkarları için kullanan menfaatçi bir kişilikte karşımıza çıkar. Kısacası Hacı Aga düşünce, duygu, tutum ve davranışlarıyla bütün bir dönemi kendi varlığında tek başına temsil eden bir kişiliktir. Bu çalışmada öncelikle tip kavramı kısaca açıklanmış daha sonra Sâdık Hidâyet'in, eserinde karanlık kahramanını nasıl işlediği ve buna yüklediği roller incelenmiştir. Hacı Aga romanında tip olgusunun ele alınmasıyla romanın penceresinden toplumun ve eserin kaleme alındığı dönemin anlaşılması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sâdık Hidâyet, İran romanı, Hacı Aga, Tip.

ABSTRACT

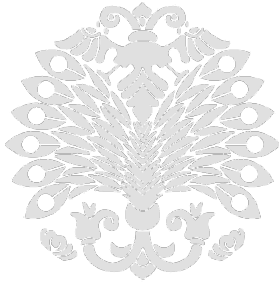
Types and personalities in literature form the foundation of literary works and the essence of events. The characters in human-centered texts reflect real-life individuals. Therefore, correctly identifying the types and personalities in a text is crucial for fully understanding it. One of the prominent writers of modern Iranian literature, Sadeq Hedayat, has a novel titled *Haji Agha*, which exposes the hypocrisy of capitalist circles and shameless politicians in 1940s Iran who exploit religion for their own interests. In this work, the main character, Haji Agha, who adopts the title of "Haji" merely to advance his own agenda without having actually performed the pilgrimage, is depicted as a completely dark and corrupt type. Haji Agha is presented as an example of individuals who disregard religious and societal norms when their personal interests are at stake, thereby becoming a social type. This type is portrayed as ignorant, narrow-minded, deceitful, reckless, hypocritical, exploitative, indifferent to the concept of honor, hedonistic, seemingly pious but opportunistic in using religion for personal gain. In short, Haji Agha, with his thoughts, emotions, attitudes, and behaviors, embodies an entire era within himself. This study first briefly explains the concept of "type" and then examines how Sadeq Hedayat portrays his dark protagonist in the novel and the roles attributed to him. By analyzing the concept of type in *Haji Agha*, the study aims to understand the society and the period during which the work was written through the lens of the novel.

Keywords: Sadeq Hedayat, Iranian novel, Haji Agha, Type.

Serpil YILDIRIM¹

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları, Bölümü, Fars Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Ankara, Türkiye

Geliş Tarihi/Received: 21.01.2025
Revizyon Veriliş Tarihi/Revision Issued: 05.03.2025
Revizyon Bitiş Tarihi/Revision Ended: 09.03.2025
Kabul Tarihi/Accepted: 11.03.2025
Yayın Tarihi/Publication Date: 29.03.2025

Sorumlu Yazar/Corresponding author:
E-mail: yldrmserpil44@gmail.com

Cite this article: Yıldırım, S. (2025). A Dark Type in Sadeq Hedayat's Novel: Haji Agha. *A Journal of Iranology Studies*, 22, 57-67.

Atıf: Yıldırım, S. (2025). Sâdık Hidâyet'in Romanında Karanlık Bir Tip: Hacı Aga. *Doğu Esintileri*, 22, 57-67.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.

GİRİŞ

Roman sanatında kişilerin önemli bir yeri ve ehemmiyeti vardır. Kişiler, anlatıdaki eylem ve anlatının biçimlenmesinde etkin role sahip temel unsurlardır. Romancının görevi ise, bu unsurları, anlatının özüne uygun olarak çizmek onlara ‘sahihlik’ kazandırmaktır. Önemli olan, gerçek hayattaki insanların birer yansıması olan bu kişilerin bize bir sahihlik havasıyla sunulmasıdır (Tekin, 2001, s. 109). Edebî metin içerisinde kurgulanmış olarak sunulan bu kişilere tip veya karakter denilmektedir (İlhan, 2016, s. 83). Tekin’e göre (2001, s. 110) “tip, bulunduğu toplumun izlerini ve özelliklerini temsil etmek üzere oluşturulan ve okunan tek boyutlu roman kişileridir. Zaten tip, kelime anlamıyla; cins, tür, örnek anlamlarına gelmektedir. Karakter ise kendine özgü birçok özelliği olan çok yönlü roman kişileri anlamındadır (Eagleton, 2019, s. 58). “Tipler karakterlerden farklı olarak şahsî değıllerdir” (Karataş, 2011, s. 367).

Tip uzun yıllar içerisinde oluşmaktadır. Bu süre zarfında tip, toplumun temel değerlerini üzerinde taşımakta ve yaşadığı toplumun kültür ve medeniyetini yansıtacak vasıflar kazanmaktadır (İlhan, 2016, s. 83). Hülâsa bir kişinin tip olabilmesi için toplumda belirli bir grubu veya ideali temsil etmesi gerekmektedir. Çetişli’ye göre (2016, s. 94) “tip, ait olduğu grup ve sınıfın ortak değerleri çerçevesinde sivrilmiş olup, o grup ve sınıfın temsilcisi durumundaki insandır.” Kaplan (2019) tiplerin özelliklerini işlevsellikleri bakımından ele alırken “çok defa edebî eserin anahtarı vazifesini görürler” ifadesini kullanmaktadır.

Tipler ve kişilikler, hem yazarla hem de eserin kaleme alındığı toplum ve zaman dilimi ile ilgili bilgi vermektedirler. Bu nedenle bir yazınsal eserin doğru anlaşılabilmesi için içerisindeki tiplerin doğru bir şekilde tahlil edilmesi gerekmektedir (İlhan, 2016, s. 84). Tipleri genellikle cinsiyet, yaş, yaradılış, dünya görüşü ve muhataplarına karşı tavır ve davranışlarıyla belirlemek mümkündür. Aynı zamanda toplumun içerisinde bulunduğu dönem de tiplerin belirlenmesinde etkin bir rol oynamaktadır (Evis, 2012, s. 238). Tip, olumlu ya da olumsuz özellikler taşıyabilmektedir. Öyle ki yazar, birçok vasfı bulunan insanın en dikkat çeken özelliklerinden birini seçerek sivriltilmiş hâlini okuyucuya sunmaktadır (Tekin, 2001, s. 110). “Tip diye nitelenen bu kişi, toplumsal kimliğiyle ‘temsili’ bir nitelik taşımakta ve birçok yönüyle ait olduğu sosyal durum, meydana gelen olaylar ve olgular bu tip üzerinden işlenmektedir” (Tekin, 2001, s. 110). Toplumda varlığını devam ettiren “bir kişinin üstlendiği ve toplumun ona biçtiği rol, sosyal tipi oluşturmaktadır” (Oz, 2018, s. 363). Sosyal tipler, kalıtsal değil, sosyal durumlara göre teşekkül etmiş yaşadığı sosyal çevre sebebiyle sonradan oluşan duygu, düşünce ve davranışları temsil eden tiplerdir (Çetin, 2015, s. 157). Öyle ki bu kişilerin kişisel sorunlarından ziyade toplumsal sorunları üzerinde durulmaktadır.

Sâdik Hidâyet’in, halkın ataerkilliğinin, cehaletinin ve hurafeciliğinin iktidarı aleyhinde yazdığı *Hacı Aga* romanı sosyal tipler açısından oldukça zengin sayılmaktadır (Mîr Âbidînî, 2002, s. 96). Bu romanda olay örgüsü özellikle karakterler üzerinden değil tipler üzerinden verilmektedir. Romanın başkişisi Hacı Aga, romanda kendi çıkarları mevzu bahis olduğunda dinî ve toplumsal kuralları görmezden gelen bireylerin bir temsili olarak sunulmakta ve sosyal bir tip niteliği kazanmaktadır. Yazar, Hacı Aga’yı da betimlediği topluma uygun olarak tamamen karanlık bir tip olarak çizmektedir. Yani bu tip; cahil, geri kafalı, takiyeci, riyakâr, halkı sömürmekten imtina etmeyen, namus kavramına değer vermeyen, dindar görünümlü ancak dini kendi çıkarları için kullanan menfaatçi bir kişilikte karşımıza çıkmaktadır. Karanlık bir tip olarak yansıtılan Hacı Aga’nın makam-mevki hırsı ve bu uğurda yapabilecekleri, “din” adı altında kurduğu uygunsuz ilişkiler ve karıştığı birtakım illegal işler ona sahte bir saygınlık kazandırmıştır.

Sâdik Hidâyet ve Hacı Aga Romanı

1903’te Tahran’da dünyaya gelen hikâye ve roman yazarı, halkbilimci ve çevirmen olan Sâdik Hidâyet, 1940’tan sonra gerçekçi ve kendine has bir tarzla hikâye yazmaya başlar. İran’daki hayatı gerçekçi bir üslupla yansıtan eserlerinde yalın ve ustalıklı bir dille toplumun en alt kesimindeki insanların dramını anlatmaktadır. Kahramanları sıkıntı çekenler, köylüler, işçiler ve kadınlardır (İnal Savi, 2008, s. 394).

İngilizce ve Fransızca bilen Sâdik Hidâyet Avrupa kültürüne aşina olduğu için İran’da Avrupa realizminin temellerini atmıştır. Bu yüzden onu İran kurgusal gerçekçiliğinin öncüsü olarak anmak mümkündür (Erdebilî, 1372 hş./1994, s. 21). Sâdik Hidâyet’in yaşamı ve eserleri, Meşrutiyet’in başarısızlıkla neticelendiği, adaletin ve özgürlüğün olmadığı, modernizmin geleneğe yenik düştüğü yıllardaki İran toplumunun içinde bulunduğu durumun en açık özetidir (Sürgüt, 2024, s. 1384).

Toplumsal gerçekleri ve toplum sorunlarını anlatan Sâdik Hidâyet'in pesimist bir yazar olduğu söylenebilir. Onun bu pesimistliği, doğup büyüdüğü toplumda şekillenen zihniyetinden kaynaklanmaktadır. Eserlerinde; karanlık, çıkmaz, karamsarlık ve kadim medeniyete dönüş teması işlenmektedir. Hidâyet, karanlıkları ve bedbaht günleri resmederek toplumun daha net bir görüntüsünü sunmayı amaçlamaktadır. Eserlerinde, kötülükleri kınaması onun mücadeleci yapısını göstermekte ancak yazar, umutsuzluğa karşı verdiği bu mücadeleyi kazanamamıştır (Erdebilî, 1372 hş./1994, s. 23, 26).

Sâdik Hidâyet'in toplumun düzeleceğine dair herhangi bir ümidi bulunmamaktadır. Diğer bir ifadeyle onun hikayelerinde hiçbir şekilde kurtuluş yolu yoktur. Yazar, eserlerinde her ne kadar felsefî ve irfanî konulara yer verse de, o aslında felsefeyi ve irfanî düzeleceğine ihtimal dahi vermediği toplumdan ve toplumun kaotik atmosferinden kaçmak için kullanmaktadır (Erdebilî, 1372hş./1994 , s. 151, 169).

Sâdik Hidâyet, Meşrutiyet döneminden Rızâ Şah Pehlevî (1925-1941) ve oğlu Muhammed Rızâ Şah'ın (1941-1979) iktidara gelmesine kadar pek çok tarihî ve siyasî dönüşüm yaşamış, siyasetçilerin, yöneticilerin ve vurguncuların çeşitliliğini görmüş bir yazardır. Bu olayları da öfkeli bir mizahla harmanlayarak 1945 yılında *Hacı Aga* romanını kaleme almıştır. 1940'lı yıllar İran'ının bir panoramasını sunan bu eserin hareket noktalarını, menfaatçi ve kapitalist tüccar kesim ile ülke çıkarlarını ayaklar altına alan birtakım ikiyezli politikacıların halkı ezme için başvurdukları yollar oluşturmaktadır. Siyasî açıdan bakıldığında bu romanın, monarşi, milliyetçilik, faşizm, modernizm, batıcılık, laiklik, gelenekçilik, dincilik, solculuk gibi tüm siyasî söylemlerin yer aldığı toplumsal gerçekçi bir taşlama örneği olarak değerlendirilmesi mümkündür.

Mîr Âbidînî, tipik bir adamın hayatını drama kalıbında anlatan bu roman hakkında şu ifadelere yer vermektedir: "Bu romanın büyüklüğü, tüccar bir burjuvanın tipik hayatını Hacı'nın kişiliğinde yansıtmada yatmaktadır. Fırsatçı tabiat, ölçsüz yumuşak huyluluk ve rengarenk bir siyasî çehre ile kendisini çeşitli toplumsal yapılar ve durumlarla özdeşleştirebilen ve birleştirebilen burjuvazinin bu yönlerini Hidâyet zekice ve keskin bir bakış açısıyla göstermiştir" (2002, s. 158).

Hidâyet'in *Hacı Aga* hikayesi bazı yönlerden diğer hikayelerinden farklıdır; hikâyelerinin çoğunda yaşadığı toplumdaki insanların hayatlarındaki yoksulluğu, acıyı ve sorunları dile getiren ve hikâyelerinin ana teması yoksulluk ve acı olan Hidâyet, bu hikâyesinde, Hacı'nın da bu zalim ve sahte sistemin temsilcisi olduğu çökmekte olan sistemin karanlığını ve ahlaksızlığını göstermektedir. Hidâyet, bu romanında ataerkil toplumla mücadele etmekte ve Hacı'nın oportünist tutumunu yansıtmaktadır. Hacı'nın işveren kimliğinin açgözlülüğü özellikle vurgulanmaktadır; çünkü o, baskıcı sınıfın baskı ve hileyle kurduğu düzenin bir temsilcisi konumundadır. Bu nedenle, hikâyenin genel yapısı, Lukács'ın sınıf bilinci kuramına dayanmakta ve burjuvazi ile proleterya (egemen sınıf ve ezilen sınıf) arasındaki çatışmayı gözler önüne sermektedir (Hâdevî ve Teslîmî, 1391 hş./2013, s. 65-66).

Toplumsal mizahı ve felsefî karamsarlıkla karışık bir tarzı benimseyen yazar, bu romanında kara mizaha başvurmaktadır. Hidâyet bu romanda doğrudan ve dolaylı olarak toplumdaki din tüccarlarıyla savaşmakta ve bu din tüccarlarından biri olan Hacı Aga'nın pisliklerini yüzüne vurması için şair Münadilhak'ı sahneye dâhil etmektedir. Hacı, karşısında yer alan Münadilhak'ın eleştiri ve mizah kırbacından nasibini almaktadır (Nasr İsfahânî ve Fehîmî, 1390 hş./2012, s. 99).

Hacı Aga romanı dönemi yansıtan bir belge olma özelliği taşımaktadır. "Canlı çehresi ve hissedilirliğiyle Çağdaş İran Edebiyatı'nın en akılda kalıcı tiplerinden birisi olarak kabul edilen Hacı'nın" (Mîr Âbidînî, 2002, s. 158) da İkinci Dünya Savaşı yıllarında, geçiş sancıları içindeki İran toplumunu temsil eden bir karanlık roman kişisi olduğu söylenebilmektedir. Demiralp Hacı Aga'yı şöyle tarif etmektedir:

Aslında Hacı Aga bir kişi değil herkestir. Konuştuğu her kişi onun, o konuştuğu her kişinin uzantısıdır. Tek gerçek olan Hacı Aga'nın para ve kudret tutkusudur. Toplumda ve kişide düşünülebilecek binbir bozukluk, Hacı Aga'da toplanmıştır. Muktedir, çirkin ihtiyar! Bozuk düzenin ta kendisidir (Demiralp, 2001, s. 11-12).

Romanın Özeti

Romanın başkışisi olan Hacı Ebû Turâb, fabrika hissedarı, kaçakçı ve emlak sahibidir. Hidâyet, onu toplumda olup biten olayların ağırlık merkezine yerleştirmektedir. Hidâyet, bu hikâyede, hayatındaki tek motivasyonu servet biriktirmek olan bir kapitalistin yaşamını anlatmaktadır. Zenginlik onun için en önemli hedef haline gelmiştir ve daha fazla sermaye elde etmek

uğruna hiçbir şeyden kaçınmamaktadır. Öyle ki, servetini koruyabilmek için ülke siyasetinde dahi etkili olmaya çalışmakta ve kendisini meşru göstermek adına birçok kişiyle bağlantılar kurmaktadır. Vatanseverlik naraları attığı halde yabancı elçiliklerle iş birliği içerisinde; bakanlarla ve vekillerle içli dışlıdır. Hikâyenin derin katmanlarında, Hacı'nın karşısında, hayatlarını büyük zorluklar ve sıkıntılar içinde sürdüren insanlar vardır. Ancak Hacı, bu insanların yaşadığı zorluklara kayıtsız kalarak lüks ve rahat içinde bir yaşam sürmektedir.

Gücü elinde tutmak isteyen Hacı, kaba ve küfürbaz bir adamdır. Başkaları üzerinde egemenlik kurmaktan büyük keyif almaktadır. Hacı'nın bu geleneksel düşünceleri, toplumunun ataerkil kültüründen kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, kendini hak sahibi olarak görmekte ve başkalarının işlerine müdahale etmektedir. Hacı'nın tavırları, onu yetiştiren çevreden kaynaklanmakta ve bu, Meşrutiyet öncesi yani ataerkil bağların, bireyin sosyal statüsünü belirlediği döneme kadar uzanmaktadır. Bu nedenle Hacı, zorba ve gelenekçi bir baba tavrına sahiptir. Hacı'nın psikolojik yapısı ile romanın geçtiği dönemin (1941) gerçekliği arasında sert bir çatışma söz konusudur (Hâdevî ve Teslîmî, 1391 hş./2013, s. 62).

Hacı, toplumsal yapılarda dönüşümlerin olduğu üç önemli dönemde yaşamıştır:

Meşrutiyet Devrimi öncesi: Asya despotizmi topluma hükmetmekte, ticari sermaye özgürlüğe ulaşma çabası içindedir. Sanayi yavaş yavaş geleneğin yerini almakta, iç ekonomi tarıma dayanmaktadır ve uluslararası ticaret aracılığıyla büyük kârlar tüccarların gözünü kamaştırmaktadır. Bu dönem, Hacı'nın yetiştiği dönemdir ve genel değerler, onun zihinsel ve psikolojik yapısını, yani karakterini oluşturmaktadır. O, toprak ağası olarak istibdada yönelir ve tüccar olarak özgürlüğü destekler; ticari kârı tehlikeye girdiğinde ise bir özgürlük yanlısına dönüşür.

Meşrutiyet Devrimi sonrası (1912-1941): Bu dönemde istibdat yerini parlamenter bir sisteme, toprak ağalarına, burjuvaziye ve hanedanlığa bırakır. Başlangıçta herkesin dikkatini çeken Meşrutiyet Devrimi, Kaçar istibdadına son vermiştir; ancak toplumsal yapıda bir değişiklik olmamış ve toplum eski şekilde yönetilmeye devam etmiştir. 1925 yılından itibaren Pehlevî rejimi iktidara geldiğinde, toplumsal yapı da değişir; toprak ağalığı bürokrasiye dönüşür, petrol belirleyici bir ekonomik unsur olarak toplumsal genişleme sürecine girer. Meydana gelen olaylarla birlikte, toplumun sosyal, siyasi ve kültürel yapısı değişir ve Hacı, kâr elde etme yöntemlerini değiştirmeye yönelir; bu nedenle bürokratik kurumlara yaklaşır ve kendi ticaretlerinde ve iş birliklerinde bundan faydalanır. Bu dönemde, mevcut yönetim yavaş yavaş Almanya'ya yönelmeye başlamış ve bu Almanya yanlılığı, sömürge karşıtı bir temaya bürünmüştür. Hacı da bu süreçte Almanya yanlısı olmuştur. Bu durum, ticari sermayenin küresel kapitalist politikalara bağımlılığını ve onun fırsatçı doğasını göstermektedir.

İngiliz-Sovyet işgali: İran işgaliyle Hacı'nın yaşamının üçüncü dönemi başlar ve romanın olayları bu dönemde gelişir. 1941 yılında İngiltere ve Sovyetler Birliği'nin İran'ı işgalinin ardından iktidarını kaybeden monarşik lider Rızâ Şah Pehlevî'nin İran'ı terk etmesiyle birlikte, Hacı Aga da diğerleri gibi Tahran'dan kaçır. Ama durum kısa zamanda eski haline döner ve onunla birlikte firar eden tüm işbirlikçiler, hainler, casuslar ve katiller zafer kazanmış gibi Tahran'a dönerler. Savaş sırasında gıda ve ilaç karaborsacılığıyla büyük vurgun yaparlar (İrâniyân, 1358 hş./1980, s. 139-140).

Hacı Aga'nın Tipik Özellikleri

Bazı insanlar; duyuş, düşünüş ve eylem itibarıyla; mizaç ve meslekleriyle diğerlerinden ayrılmaktadırlar. Beşerî erdem ve kusurlar onlarda daha belirgin ve daha somutlaşmış olduğu için onlar, mensubu oldukları cins ve gruplardan ayrılmaktadırlar (Tekin, 2001, s. 110). Eserlerde daha çok mensubu olduğu sınıfın ortak özelliklerini temsil eden kişilerin işlenmesi, aynı zamanda toplumun büyük bir kesiminin de anlatılması demektir. Dolayısıyla yazar da tiplen insan üzerinden toplumu ve dönemi yansıtabilmektedir. 1940'lı yılların İran'ında kapitalist tüccar kesimin ve dini, şahsi menfaatlerine alet etmekten çekinmeyen ikiyüzlü siyasetçilerin gerçek yüzlerini ortaya koyan *Hacı Aga* romanında bir tip olarak öne çıkan Hacı, davranışları ve hareketleriyle okuyucunun zihninde uzun süre kalmaktadır. Hacı, birtakım ahlakî özellikleri, çeşitli marazları ve toplum karşıtı istekleriyle, çöküşün eşliğinde olan Rızâ Şah'ın dikta rejimini arzulayan bir sınıfın temsilcisidir.

Hacı karakterinin oluşturulmasında kullanılan abartı ona karikatürize bir görünüm sunsa da, onu canlı ve somut bir figür haline getirmiştir. Çağdaş İran Edebiyatı'nın en unutulmaz tiplerinden biri olarak hafızalarda yer edinen Hacı'nın (Hâdevî ve Teslîmî, 1391 hş./2013, s. 69) belli başlı ahlakî özellikleri başlıklar altında şu şekilde sıralanabilir:

Küfürbaz ve Şüpheci

Genellikle sinirli bir ruh halini benimseyen Hacı Aga'yı sürekli birilerine kızarken ya da hakaret ederken görmek mümkündür. Evin taşığında oturup iskambil oynayan oğulları kumarı kaybedince sinirlenen Hacı Aga, it oğlu itler diyerek onlara küfürler savurur. Çünkü ona göre tüm aile üyeleri onun düşmanıdır.

Ayva çiçeği rengi başörtüsünü beline bağlayıp elinde ince bir sopayla kıvrak kıvrak dans eden güzide karısı Munîr, Hacı'nın tepesini attırınca küfürlerinden nasibini alır: "Utanmaz kaltak karı! Defol, kes sesini! Konu komşu yanında haysiyet, şeref bırakmadınız bana! Namussuzlar, şıllıklar! Defolun evimden! Görmesin gözüm sizi!" (Hidâyet, 1330 hş./1952, s. 138). Ev halkına sinirlenen ve öfkeden köpüren Hacı, öfkesini genellikle evin hizmetlisi olan Murat'tan çıkarmaktadır. Hacı, aile bireyleri de olmak üzere herkese şüphe ile yaklaşmakta ve herkesin sadakatinden kuşku duymaktadır. Ona göre herkes hırsızdır, kadınları şuh ve aldattıcıdır. Müt'a nikâhlı karısı Muhterem'in amcaoğlu eve sık gelip gidince evde üstleri başları açık kadınların ve çocukların olduğunu ve bu konu hakkında milletin, ilerleyen zamanlarda çeşitli sözler söyleyerek eleştireceğini belirterek ona olan güvensizliğini dile getirmektedir.

Muhafazakâr Sistem Taraftarı/İrtica Taraftarı

Sömürü, genellikle cahil halkın en hassas noktası olan din üzerinden yapılmaktadır. Hacı Aga din kisvesi altında her fırsatta menfaatleri uğruna mevcut muhafazakâr sistemin ateşli savunuculuğunu yapmaktadır. Kendisi gibi düşünmeyen kişileri ve sistemi kıyasıya eleştirmekte, hatta daha ileri giderek "meşrutiyetmiş! lanet olsun meşrutiyete!" diyerek onlara had bildirmeye kalkmaktadır.

Hacca gitmeden sırf işlerini yoluna koymak için hacı sıfatını alan Hacı Aga, kendi çıkarları için eski sistemi desteklemek gerektiğini savunmaktadır. Kendi ve kendisi gibi hükümet yanlıları her türlü hile, yalan, dolan ve tehditle ceplerini doldururken her yolu mübah görmektedirler. Hacı Aga, insanları itaat ettirmek ve böylece mevcut sistemde zenginleşerek onlara hükmetmeye devam edebilmek için halkın aç, muhtaç ve cahil bırakılmasını istemektedir. Şayet insanların farkındalık kazanmaları durumunda, kendi işlerinin kesat olacağını düşünmektedir. Bu yüzden insanları aptallaştırarak başlarını belaya sokup birbirleriyle kavgaya tutuşturmayı amaçlamaktadır.

Hacı Aga'nın en çok hayranlık duyduğu kişi Hitler'dir. Nazilerin dünyayı ve toplumları daha iyiye götüreceğine inanan Hacı'nın, Nazi düzenini benimsemesi kişiliğine de gayet uygundur. Uzun yıllar boyunca yaşayan, çok dönemler gören Hacı Aga, mevcut sisteme uyum sağlamış ve servetini artırmaya devam etse de, zaman zaman içinde nostaljik bir his uyanmakta ve önceki düzenin yeniden hâkim olmasını istemektedir. En çok İran'ın eski şahlarından Nâsirüddin Şah dönemine özlem duyan Hacı, o şahı rahmetle anmakta ve eski rejimin tekrar hüküm sürmesini arzu etmektedir. Tipik bir mutlakiyet yönetiminin ve şariat kurallarının egemen olduğu o döneme özlemine ise şu sözlerle dile getirmektedir: "Şehit Şah¹ devrine kurban olayım! Devir o devirdi. Meşrutiyetmiş! Adı batsın meşrutiyetin! Dinimizi, imanımızı elimizden almak istediler" (Hidâyet, 1330 hş./1952, s. 127).

Hacı Ağa, düşüncesizce irticanın savunucusudur. Kurduğu düzenin çökmesi halinde, bugün önünde el pençe divan duranların yarın onun çocuklarını el etek öpmek zorunda bırakacağını farkındadır. Bunu engellemek için dini vazgeçilmez olarak görmekte ve toplumu ise sadece sağmal bir inek olarak değerlendirmektedir.

Korkusuz/Pervasız

Hükümeti arkasına alan Hacı'nın tehlikeli ve yasak işten hiçbir çekincesi ve korkusu yoktur. Yalandan da olsa hacı sıfatından ya da "önemli dış makamlarla" iş birliği içinde oluşundan dolayı toplumda sayılan ve saygı duyulan birisidir. Bu yüzden kaçakçılık, rüşvet ve illegal işe girmekten çekinmemektedir. Ölenlerin kimlik kartlarını satın alarak, sahte şeker karnesi basarak, topraklarını ve ürünlerini yüz katı fiyatla satarak ticari faaliyetlerini sürdürmektedir. Üstelik emniyetle sıkı ilişkilerini sürdürmekte ve aracılık ederek sıkıyönetimin gece geçiş izni ücretlerinden de büyük pay alarak krizi fırsata

¹ Kaçar hükümdarı (1848-1896) Nâsirüddin Şah bir suikast sonucu öldürüldüğü için Şehit Sultan adıyla da bilinir. Bk. Nurali Muradi-Rahim Cavadbeyli, "Bin Yılı Aşkın Karşılaşma ve Etkileşim: Türk - Tacik Kimliğinden Azeri – Fars Kimliğine Doğru Yozlaşma", *Türk Yurdu*, Sayı 354, 2017.

çevirmektedir.

Emniyetin casusu olduğu için korkusuz olan Hacı Aga, toplumun önde gelen kişileriyle ya da siyasetçilerle konuşurken memleketin çıkarlarına aykırı sözler söylemektedir. Ancak ona duyulan saygı ve güvenden dolayı bu pervasızlığı görmezden gelinmektedir. Hacı, bağlantılarına olan güveni sayesinde edindiği cesaretle milletvekiliği için her yolu denemekte ve sonunda yasal yollarla yaşını küçültmeyi başarmaktadır. “Ne yapalım, memleketin yüksek menfaatleri tehlikede!” diyerek de bu konudaki karalılığını ve korkusuzluğunu göstermektedir.

Menfaatçi/İş birlikçi

Doksanlı yaşına rağmen asla dünyadan elini eteğini çekmemiş, sürekli menfaatini kollayan, her türlü düzenbazlığın içinde yer alan Hacı Aga, çeşitli işler için kendisine ricaya gelen konuklarını evinin giriş kısmında bulunan taşlıktaki sedirde ağırlamaktadır. Sabahın ilk ışıklarında bu sedire oturmakta ve dışarıda işleri olmadıkça geç vakitlere kadar önemli görüşmelerini burada yapmaktadır. Hacı Aga'nın misafirleri de tıpkı kendisi gibi kurnazdır; onun hatırını saydıkları ya da onu sevdikleri için değil, ona resmi ya da ticari işlerini takip ettirmek, ihale, vurgun, talanlardan pay almak, Hacı'nın kurnazlığından ve yüksek makamlardaki nüfuzundan yararlanmak amacıyla gelmektedirler. Elbette, Hacı Aga bu işleri de rüşvet karşılığında yerine getirmekte ve böylece zenginliğine zenginlik katmaktadır.

Hacı Ebu Turab, sadece kendi çıkarlarını düşünen, rüzgârın estiği yöne göre hareket eden bir kişiliktir. Bu nedenle, sermayesini artıracak herhangi bir sistem veya grupla işbirliği yapmaktan çekinmemektedir. Hacı, güce ulaşmak için her türlü yolu mübah gören bir sınıfın temsilcisidir. Yaşı ilerlemiş ve hasta olmasına rağmen, işlerini bırakmamakta; hatta fitik ameliyatı sırasında ölebileceği ihtimali varken bile, işlerini halletmekle, kendi deyimiyle başkalarının işlerini yoluna koymakla meşguldür.

Hovarda/Çapkın

Evi resmi nikâh ve müt'a nikâhı yaptığı kadınlarla dolu olan Hacı Aga'nın kadınlara karşı zaafı söz konusudur. Kadın karşısında kendine hakim olamayan Hacı'nın dikkatini çeken bir kadınla karşılaştığında gözleri ışıdamakta ve nefesi kesilmektedir. Onu bu denli etkileyen kadınlar; çarşafı, kalın kaşlı, tombul ayak bilekli ve hafif meşrep tiplerdir. Hacı, çarşıda gördüğü evli bir kadına âşık olacak kadar çapkındır. Hatta fitik olmadan önce kafa dengi arkadaşlarıyla beraber geneleve giderek bir ev kapatır. Yaşlılıktan yana dertli olan Hacı Aga, Huccetuşşerîa²'nin yardımıyla şifalı otlar kitabına bakarak kuvvet macunları hazırlar ve bu karışımları denemek için de sık sık hanımlarını değiştirir. Kadını, erkeğin ihtiyaçları için yaratılmış bir araç olarak gören Hacı, her istediği kadını elde etmekte bir sakınca görmemektedir.

Eski kafalı

Hacı, modern dünyanın ilerlemeleriyle tam anlamıyla uyum sağlayamaz ve kendisini bu yeniliklerle karşı karşıya bulur. En büyük korkusu ise hayatının köklü bir değişime uğramasıdır. Bu köklü değişimden korkan Hacı Aga'nın olaylar ve durumlar karşısındaki tepkilerinden onun ne denli geri ve eski kafalı olduğunu anlamak mümkündür. Zaten eski kafalı olduğunu şu sözleriyle kendisi de kabul etmektedir: “Ben eski toprağım. Becerikli olup böyle şeyler yapabilseydim durumum şuanda olduğundan çok daha iyi olurdu. Gönlüm el vermiyor. Sen ona bir şekilde benim modern olmadığımı anlat fakat Muhterem'in alınmayacağı bir dille anlat” (Hidâyet, 1330 hş./1952, s. 15).

Paragöz

Dönemin siyasi politikalarına bağlı olarak eleştirilen bozuk düzen ve bunu meşrulaştıran kanunlar, kısa yoldan zengin olma amacı güden insanlara gerekli zemini hazırlamaktadır. Bu ortamdan ziyadesiyle nasiplenen kişilerin başında da din adamları gelmektedir. Toplumda “cimri” olarak nitelendirilebilecek bu kişiler parayı toplarken bir yandan da daha çok kazanmayı amaçlamaktadırlar. Bunu yaparken de kanunu ve toplumsal ahlak kurallarını fazlaca önemsememektedirler (Karakaya, 2018, s. 68). Paragöz olarak nitelenen Hacı Aga da ülkenin içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik sıkıntılara rağmen

² Romanın başlıca kahramanlarından biridir.

yüksek yaşam standardına sahiptir. Parayı yaşama sebebi olarak görmektedir. Paranın tüm kusurları kapattığına inanmaktadır.

Para kazanmak için her yolu ve her hileyi mübah gören Hacı Aga, bu uğurda her türlü işe girişmektedir. İlerlemiş yaşına aldırmandan yol yapımı ve ağaçlandırma ihalesine katılır, bu ihalelerden milyonlar kazanır. Arazilerinden, kiralık dairelerinden, İsfahan'da bulunan dokuma fabrikası ile lastik fabrikasından, komisyon işlerinden ve kaçakçılık işinden büyük paralar kazanır. Fakat devlet yöneticilerinden korktuğu ve kazancıyla fazla göze batmaktan çekindiği için kendisini daima zavallı ve yoksul biri gibi göstermektedir. Paraya tapan Hacı'nın parayla ilgili hayat felsefesi, oğlu Keyumers'e verdiği öğütlerden açıkça anlaşılabilir. Her fırsatta ona her şeyin başının para olduğunu, parayla makam, mevki ve itibar alabileceğini ve hatta parayla ahiret için de hazırlık yapıp namazı, orucu ve haccı satın alabileceğini söylemektedir.

Kaypak/Devrin Adamı/Şark Kurnazı

Dış müdahale yoluyla görece bir demokrasi ve özgürlük ortamının sağlandığı ülkede Hacı Aga ve onun gibiler yeni düzene ayak uydurmayı ya da uydurmuş gibi görünmeyi bir şekilde başarmaktadırlar. Onlar için tek önemli konu, kişisel çıkarları, sosyal mevkiileri ve maddi kazançlarıdır. Bu yönüyle sürekli değişen, her koşula, döneme ve kalıba uyan Hacı Aga kişiliksizliğiyle ve kaypak yapısıyla hiçbir duruşu olmayan tipik bir şark kurnazıdır. Sıvı gibi, her devrin kalıbını almaktadır. Yeri geldiğinde frak giymekte, yeri geldiğinde sarık takmaktadır. Her şeyi sahtedir. Çünkü Hacı, insan hayatının düzen, dolap, ayak oyunu ve sahtekarlıktan ibaret olduğuna inanmaktadır. Ona göre, yaşadığı toplum bu temeller üzerine inşa edilmiştir ve dolayısıyla böyle bir toplumda herkes birbirine tuzak kurabilmekte, arkasından dolap çevirebilmekte, verdiği sözden dönebilmekte ve herhangi bir cezaya çarptırılmadan yakasını sıyrabilmektedir. Her dönemin egemen söylemine göre kendini ifade eden Hacı Aga, siyasal ve toplumsal güç ne taraftaysa oraya yönelecek kadar değişken bir yapıya sahiptir.

Hacı Aga, her kesimden insanla oturup konuştuğunda nabza göre şerbet vermekte ustadır. Bir mollayla oturduğunda molla gibi, bir özgürlükcüyle oturduğunda ise özgürlükcü gibi davranmaktadır. Bir Bahai³ ile oturunca "ben Müslümanım ama yobaz değilim. Her devrin gerektirdiği şeylerin olduğunu bilirim. Mollalarla hep didişirim. Dünyadaki bunca suç, fuhuş, katliam ve yağma din adına yapıldı," diye konuşmaktadır. Meşrutiyet taraftarlarına ise şöyle söylemektedir: "Ben, özgürlüğün öncülerinden biriydim ve bunu kimse inkâr edemez. Meclis topa tutulduğunda ise devrimin liderlerinden biri olarak yerimi almıştım (Hidâyet, 1330 hş./1952, s. 64-65). Bir müstebit ile oturunca da gayriihtiyari "Kurban olayım Şehit Şah devrine! O devir bizim devrimizdi. Meşrutiyetmiş! Lanet olsun meşrutiyete!" (Hidâyet, 1330 hş./1952, s. 66) diyerek boşboğazlık etmektedir.

Müttefiklerin İran'ı işgal etmesi ve Pehlevî hanedanının kurucusu Rızâ Şah Pehlevî'nin 1941 yılında İran'ı terk etmesiyle ülkede gelişen Şehrîver olaylarından sonra Hacı sıkı bir demokrasi yanlısı ve Rızâ Şah diktatörlüğünün muhaliflerinden biri olur. "Geleneksel kapitalizmin temsilcisi olan Hacı Aga, bu kaotik dönemde temkinli ve ihtiyatlı davranır. Önceki sistemi eleştirir ve kendisini bir özgürlük yanlısı olarak gösterir; ancak İran'ın petrole bulaşmış olduğunu ve ona yaklaşarak kıvılcım çakmanın tehlikeli olacağını çok iyi anlamıştır" (İrâniyân, 1358 hş/1980, s. 141).

Yalancı/Riyakâr

Şaraba düşkün olan Hacı, misafirlikte şarap içmekten çekinmez. Hediye olarak gelen içkileri "ilaç" diyerek içer. Ancak kendi parasıyla içki almaya pek yanaşmaz. Rakibini yeneceğinden emin olduğu zaman iskambil ve tavla da oynar. Ramazan ayında rahatsızlığını öne sürerek oruç tutmaz ancak kalabalık içinde sürekli tespih çekerek ramazan ayının bereketi ve orucun fazileti hakkında menkıbeler anlatır.

³ Bahâilik, 19. yüzyılda Bahâullah tarafından İran'da ortaya çıkmıştır. Bu yapının temel taşlarını Şîî-İmamiyye'nin Beklenen Mehdî anlayışı ile bu anlayışın bir uzantısı olarak ortaya çıkan Şeyhîlik inancı oluşturmaktadır. Bahâilere göre Hz. Muhammed'in risaleti evvelki dinler gibi sona ermiştir. Hz. Muhammed, son peygamber; İslâm dini de son din değildir. Hz. Muhammed, nebilerin sonuncusudur ama resullerin sonuncusu değildir. Ayrıntılı bilgi için bk. Hacı Çiçek, "Bahâilik, Bahâiliğin Görüşleri, İslâm Düşüncesindeki Yeri ve Ona Dair Bazı Yorumlar", *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 6, 2017, s. 141.

İkinci Dünya Savaşı, dönemin İran'ını çok etkiler. Evde, sokakta herkes Almanya-Sovyetler Birliği Savaşı'nı konuşur hale gelir. Bu sırada bir Alman propaganda filmi izlediğini söyleyen Hacı Aga, filmde Alman askerlerinin yenilmez olduklarını abartarak anlatır. Bunu yaparken kendinden geçen Hacı, Hitler'in Müslüman olduğunu kolunda da 'La ilahe illallah' yazdığını söyler. Bununla yetinmeyen Hacı, Hitler'in mehdi olduğunu iddia eder.

Hacı Aga'nın babası uzun yıllar önce haksız kazançla zengin olmuş kaba ve cahil bir adamdır. Ancak, kurnaz ve düzenbaz Hacı, babasına ve kendisine sahte bir özgeçmiş yaratmayı başarır; babasını soylu bir kişi, kendi ailesini de soylu bir aile olarak tanıtır ve çevresini uzun yıllar boyunca bu yalana inandırır. Hacı çok fazla servete sahip olmasına rağmen başkalarının önünde fakir gibi davranır, bu konuda riyakârlık yapar. Konuşmalarında birtakım dini sözcükleri kullanarak muhataplarında güven duygusu uyandırmaya çalışır. Çünkü bu şekilde büyük kazançlar sağlamak niyetindedir.

Hacı'nın bu riyakârlığı ve gösterişçi tavırları, halkın ona olan bağımlılığını artırmış ve insanlar, onun olmadığı bir ortamda hiçbir işin yürümeyeceğine inanmaya başlamıştır (Hâdevî ve Teslimî, 1391 hş./2013, s. 64)

Mevki ve makam düşkünü

Hacı Aga, İran'da din olgusunun ekonomi ve siyaset ikilisi tarafından istismar edilmesini konu edinen bir hiciv örneğidir (Hocaoğlu ve Kayıklık, 2022, s. 167). Hidâyet, bu eserde siyaset ve siyasetçilere olan nefretini açık bir şekilde ortaya koymaktadır. O, siyaseti Hacı Aga gibi kişilerin elinde bir piyon olarak görmektedir. Bu kişilerin siyaset yapmak için yeterli bilgi ve donanıma sahip olmadığını vurgulamakta ve bu şekilde siyasetin değersizliğini resmetmektedir. Sürekli makam ve mevki peşinde koşan Hacı Aga kendini göstermek amacıyla siyasetin her türlü kirli işlerine girmektedir. Bu uğurda casusluk yapmaktan çekinmez, nüfuzunu da kullanarak bu yolla birçok sırra erişir. Milletvekillerine ve bakanlara yakın durur. On dördüncü dönem seçimleri yaklaştıkça Hacı'nın siyasi faaliyetleri de artar. Çünkü politikayı bir nevi ticaret olarak görür. Kendini dönemin önemli politikacılarından biri olarak gören Hacı Aga, gün boyu gazetecilerle, esnafla ve mollalarla görüşmeler yapar. Hidâyet'in, *Hacı Aga* eserini yazmaktaki amacı, dönemin kirli siyasetinin gerçek yüzünü göstermektir. Bu yüzden Hidâyet, Hacı'nın evinin taşlığını kullanmış ve burayı, Hacı ve onun yandaşlarının siyasi entrikalarına sahne olan bir mekan haline getirmiştir.

Hidâyet, Hacı Aga karakterini yaratarak, şarlatan siyasetçilere duyduğu her zamanki nefretini onun varlığında somutlaştırmıştır. Hacı Aga, hiçbir liyakete ve asalete sahip olmadan yükselen ve toplumun üst sınıflarında yer edinmeye çalışan bir sınıfın tam bir örneğidir (Hâdevî ve Teslimî, 1391 hş./2013, s. 61).

Din tüccarı

Hacı, şeytani amaçlarını ilerletmek için dini sadece bir araç olarak kullanmakta; gerektiğinde kendini dindar ve inançlı biri olarak göstermektedir. Ancak dine ve ahirete derin bir inancı yoktur. Hidâyet, Hacı Aga'nın portresini, başkalarının kanı üzerinden servetlerini artıran insanların bir örneği olarak çizerek, Rızâ Şah'ın istibdat rejimi altında sıkışıp kalmış İran'ı tasvir etmeyi başarmıştır (Hâdevî ve Teslimî, 1391 hş./2013, s. 63).

Şahsi menfaatleri için Allah'ın dinini kullanmaktan çekinmeyen Hacı'nın, oğlu Keyumers'e verdiği şu öğütlerden onun şarlatan bir din tüccarı olduğu anlaşılabilir: "İnanç, din, ahlak ve benzeri şeylerin hepsi sadece göz boyama. Halka inanç gerek, ağızlarını kapatmak lazım, yoksa toplum bir engerek yuvasıdır, dokunduğun yerden sokulursun. İnsanlardan yararlanmak için itaatkâr olmaları, kaza ve kadere inanmaları gerekir" (Hidâyet, 1330 hş./1952, s. 62).

İran çalkantılı günlerden geçerken Hacı önce Amerika'ya kaçmayı düşünür ve parasının bir kısmını da Amerika'ya nakleder. Ancak İran'da mevcut düzenin değişmediğini, sadece diktatörlük sözcüğünün yerine demokrasi sözcüğünün kullanıldığını idrak edince kaçma düşüncesinden vazgeçer. İran'ın bir din istismarı pazarına dönüşmesine sebep olan Hacı ve onun gibiler, işin raconuna göre dini duyguları suistimal edip, batıl inançları yayarlar. Çünkü cahil halkın en hassas noktası dindir. Sermayedar tüccar kesim ile yüzüstü politikacılar, din kisvesi altında her türlü kötülüğü yaparak kara cahillığe methiyeler düzerler. Köylüyü, çiftçiyi kendilerine muhtaç duruma düşürüp onları kendilerine mutlak itaate ve sonsuz şükre mahkum ederler. Amaçlarına ulaşmak için de öncelikle onları cahil, kör ve sağır bırakırlar.

Hacı Aga, hayat şartlarının değiştiğini görünce insanları hurafeci yaparak onlara hükmedebilmek için dine yönelir. Huccetuşşerî'a'ya para vererek ondan isyanları kontrol etmesini ister. Hacı, demiryolu ve radyo gibi modern toplumun teknolojik gelişmelerine ayak uyduramayınca onları kötü olarak zikreder. Dini kullanarak halkı itaatkar yapmak ister. Bu yüzden de onlara hükmetmek için Huccetuşşerî'a'dan örtü (çadır) ve sarık kullanımını halk arasında yaymasını ister. Bu arada Huccetuşşerî'a para kazanmak için birkaç günahsız köylüyü tekfir etmekte sakınca görmez. Bu şekilde Hacı ve onun gibiler güç elde edebilmek için dinin tahrip olmasına sebep olurlar ve dine inanmadan halkı kandırmak amacıyla dini, eylemlerine araç olarak kullanırlar.

Takiyeci

Öteki dünyaya fazla inanmasa da Hacı din ve mezhebe inanmaktadır. Hac, namaz ve oruç ibadetinin parayla satın alınabileceğini düşünmektedir. O, dini başka insanlar için gerekli görmektedir. Toplum içinde takiye yapmakta ve insanlara gerçek yüzünü göstermemektedir. "Sizden niye saklayayım ki, bana bakanlık ve milletvekilliği görevini de önerdiler. Onların özel uşağı ve kuklası olmak istemeğim için kabul etmedim. Yaşımın müsait olmadığını söyledim. Çünkü ekmeğimden olmak istemedim. Hem takiye caiz ki, ne yapabilirim?" (Hidâyet, 1330 hş./1952, s. 70).

Üstelik başkalarını da takiyeye teşvik etmektedir. Bu konuda oğluna işlerin yolunda gitmesi için aptal numarası yapmasını ve ona günün adamı olmasını salık vermektedir. Ona, itikat, din, ahlak, bunların hepsinin boş laftan ibaret olduğunu, sadece takiye yapması gerektiğini öğütlemektedir.

Her ortamda boy gösteren Hacı, Muharrem ayında tekkelerde, huseyniyelerde⁴, ravzahâni törenlerinde⁵ baş köşeye kurulmaktadır. Oğlu Keyûmers'e aşure törenlerinde sakalık yaptırmakta, onu siyah bir elbise, keşkül ve beyaz önlükle, susamış insanlara bedava su dağıtması için cemaatin içine göndermektedir. Senede bir defa da zekâtını dikkatlice hesaplamakta ve birkaç yüz tümenlik bir çek yazarak güneydeki mülklerinden gönderilen hurma tenekesine koymaktadır. Sonra Huccetuşşerî'a'yı çağırarak, hurma tenekelerini satmak ya da hurmaları fakirlere dağıtmak üzere ona vermektedir. Daha sonra bir bahane uydurup, hurmayı ucuzdan hesaplayarak on tümen bile olmayan bedelini Huccetuşşerî'a'ya vermektedir. Sonra da çeki tenekeden çıkarıp iptal eden Hacı, bu vesileyle zekâtını verip ibadetini yerine getirdiği için mutludur.

Hurafeci

Modern dünyanın ilerlemeleriyle tam anlamıyla uyum sağlayamaz ve kendisini bu yeniliklerle karşı karşıya bulur. En büyük korkusu ise hayatının köklü bir değişime uğramasıdır. Hacı Aga, modern dünyanın hızlı gelişimine uyum sağlayamamaktadır ve en büyük korkusu, hayatının değişip dönüşmesidir. Her türlü gelişim, değişim ve yeniliği kendi varlığına yönelik bir tehdit olarak gören Hacı Aga, ziyaretine gelen Huccetuşşerî'a'ya mevcut durumun değişmemesi için hurafeler ve boş inançlar yaymak ve din adına kargaşa çıkarmak gerektiğini söyler ve ekler:

Göreviniz; sinezen⁶i, kamazen⁷i, esrar içmeyi, cinciliği, ravzahânlığı yaygınlaştırmak, tekkelerin, huseyniyelerin açılmasını sağlamak, mollaları ve elibıçaklıları başörtüsüne karşı vaazlar vermeye teşvik etmektir. Bu milleti her zaman daha geriye götürmelisiniz, iki-üç bin yıl önceki gelenek ve göreneklere yönlendirmelisiniz (Hidâyet, 1330 hş./1952, s. 128).

Bununla yetinmeyen Hacı Aga, sinemanın, tiyatronun, kaşık ve çatalın, uçağın, arabanın ve gramofonun aforoz edilmesi

⁴ Şîa'nın muharrem ayında toplu matem merasimlerini icra ettiği yerlerin genel adıdır. Mustafa Öz, "Hüseyiniye", *TDV*, XIX. İstanbul, 1999.

⁵ Şîa mezhebindeki dini törenlerden olup aşure günü Kerbela şehitleri için minberden Hüseyin Kâşifî'nin Ravzatu'ş-Şühedâ adlı edebi eserinin okunması merasimine denir. Dihhudâ, *Lugatnâme*, c. VIII. s.10916.

⁶ Kerbela Vakası'nı anmak amacıyla belli bir ritim kalıbı içerisinde icra edilen eserlere sinezen ya da genel hitabıyla deste adı verilmektedir. Sine dövülerek yapılan ritüele ise sine vurma adı verilmektedir. Muharrem ayındaki sinezen icralarında sineye el vurma defalarca tekrarlanır. Bk. Yeliz Turmuş, *Caferilikte Mersiye ve Sinezen*, (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 2018: 38).

⁷ Hz. Hüseyin'i ve beraberinde şehit olanları anmak için Muharrem ayında yapılan ritüeldir. Bk. Akram Baqer İbrahim, *Irak Türkmen Mersiyelerinin Halk Bilimi Açısından İncelenmesi*, (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2019: 543).

gerektiğini söylemektedir. Tıpkı daha önce radyonun, alnında tek gözü olan ve her telinden farklı sesler çıkaran şeytanın makinası olduğu söylentisi gibi halk arasında hurafeler yayılmasını emreder. Çünkü soygun ve sömürü düzeninin devam etmesini isteyen din bezirgânları, dini duyguları istismar ederek yoksul halkın gözünün ve zihninin açılmasını istememektedirler. Ayrıca hurafeleri kullanarak aşiretlere silah dağıtıp Heydari ve Ne'mati savaşı⁸nı çıkarırlar. Bütün gayeleri, efendilerinin planlarını gerçekleştirebilmek için mecliste çoğunluğu sağlamaktır.

Düzenbaz

Hacı Aga hacca gitmemiş olmasına rağmen babasının hac hikâyelerini kendisine mal ederek kendisi gitmiş gibi anlatmaktadır. Babası Hacı Feyzullah uzun yıllar önce pek çok haksızlık ve adaletsizlik yaparak zengin olmuş kaba ve cahil bir adamdır. Ancak, kurnaz ve düzenbaz Hacı Aga, babasına ve kendisine sahte bir özgeçmiş yaratmayı başarır; babasını kimse tanımadığı için, onu Nâsirüddin Şah'a yakın saray ehliinden biriymiş gibi tanıtır ve çevresini uzun yıllar boyunca bu yalana inandırır. "Biz eşrafın en önde gelenlerindeniz", "biz soyluyuz" gibi övgülü sözleri tekrarlar durur. Hacı Aga kendi varlığını başkalarının gibi günahkâr görür ve günahlarından arınmak için de her türlü hile, düzen, dalavere ve dalkavukluğa başvurur.

Sonuç

Her medeniyet ve sosyal tabaka, kendisini temsil eden belli tipler doğurur. Hacı Aga, düşünce, duygu, tutum ve davranışlarıyla bütün bir dönemi kendi varlığında tek başına temsil eden bir kişiliktir. Sâdık Hidâyet, kişiyle toplum arasındaki sancılı ilişkiyi, Hacı Aga karakterindeki gerçeklik, inandırıcılık ve canlılıkla dile getirmeyi başarmıştır. Aslında Hidâyet, Hacı Aga karakteriyle kendi modern toplumununun kafa karışıklıklarını ve uyumsuzluklarını göstermiş ve bundan duyduğu nefret ve memnuniyetsizlik duygusunu dile getirmiştir.

1940'lı yılların İran'ında din-toplum ve siyaset üçgenindeki ilişkilerin niteliği "iktidar" temelli bir yaklaşımla belirginlik kazanmıştır. Hükümet desteğini alan Hacı, "önemli dış makamlarla" işbirliği içerisinde hareket ettiği için her türlü rüşvet, komisyonculuk ve kaçakçılık işine girmiş, en küçük bir engele takılmadan, ceza almadan zenginliğine zenginlik katmıştır. Emniyetle sıkı ilişkileri olduğu için arazilerini ve mahsullerini yüz misline satarak ticari faaliyetlerini sürdürmüştür. Buradan İkinci Dünya Savaşı döneminin siyasal gerçekliklerinin toplumsal gerçeklikleri önelediği anlaşılmaktadır. Toplumsal gerçekçi bir taşlama örneği olan *Hacı Aga* romanının dönemi yansıtan bir belge olma özelliği taşıdığı, tiipleşen Hacı'nın da, İkinci Dünya Savaşı yıllarında, geçiş sancıları içindeki İran toplumunu temsil eden bir karanlık roman kahramanı olduğu söylenebilir. Yazar, bu eserde siyasete ve siyasetçilere olan nefretini açıkça göstermiştir. Siyaseti gerekli donanımına sahip olmayan Hacı Aga gibilerin elinde oyuncak gibi gördüğü için bu yolla siyaset dünyasının değersizliğini tasvir etmiştir. *Hacı Aga* romanını yazmaktaki amacının o dönem siyasetinin gerçek yüzünü göstermek olduğu söylenebilir.

Sonuç olarak, Hacı Aga tipinin derinlikli bir yapısı olmamakla birlikte toplumsal bir öngörüsü de bulunmamaktadır. Seçilmiş bir olay içinde olması, Hacı Aga'ya önem atfetmemektedir. Onu var eden sıradan bir hayatın öylesine bir bireyidir. Hacı Aga, eserde varlığını sürdüren, değişmeyen, gelişmeyen sadece metin içerisinde kendisine verilen göreve doğru sürüklenen bir bireydir. Buradan hareketle Hacı'nın yalnızca kendi sınırlı dünyasında yaşadığını söylemek mümkündür.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

⁸ Sünnilik ve Şiilik arasındaki mezhep çatışmasıdır. Bk. <https://iranicaonline.org/articles/haydari-and-nemati>
A Journal of Iranology Studies

KAYNAKLAR

- Belge, M. (1994). *Edebiyat Üstüne Yazılar*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bilge, İ. (2016). Sehî Bey Dîvânı'nda Dinî Tipler. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3(6), 82-105. <https://doi.org/10.17859/pauifd.19217>
- Çetin, N. (2015). *Roman Çözümleme Yöntemi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çetişli, İ. (2016). *Batı Edebiyatında Edebi Akımlar*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Demiralp, O. (2001). *Kör Okur, Sâdık Hidâyet Üzerine Kör Baykuş Merkezli Okuma Denemesi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Eagleton, T. (2019). *Edebiyat Nasıl Okunur* (E. Ersavcı, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Erdebilî, M. T. (1372/1994). *Sâdık Hidâyet der Âyine-i Âsâreş*. Tahran: İmân.
- Evis, A. (2012). Hüseyin Nihal Atsız'ın Ruh Adam Romanında Yer Alan Tip ve Karakterlerin İncelenmesi. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (32), 235-261.
- Hâdevî, M ve Teslîmî, A. (1391 hş./2013). Tahlîl-i dâstân-i Hacı Aga-yi Sâdık Hidâyet ber esâs-i nezeriye baztâb-i vakıyyet. *Camieşinâsî Huner u Edebiyyât*, Sal-i çeharrom, şomâre-i evvel, 53-72.
- Hidâyet, S. (1330/1952). *Hacı Aga*. 2. Baskı, Tahran: Çap-i Sina.
- Hocaoğlu, F. ve Kayıklık, H. (2022). Sâdık Hidâyet'in Kör Baykuş Öyküsünde Din Ve Ölüm Temaları. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 22(2), 164-173.
- İnal Savi, S. (2008). "Sâdık Hidâyet", *DîA*. XXXV. 394-395.
- İrâniyân, C. (1358/1980). *Vakıyyet-i ictimai ve Cihân-i dastân*. Tahran: Emir Kebir.
- Kaplan, M. (2019). *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 3 -Tip Tahlilleri-*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Karakaya, H. (2018). Türk Sinemasında Din Adamı Tiplemesi. *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(12), 48-70.
- Karataş, T. (2011). *Edebiyat Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Sütun Yayınları.
- Mîr Âbidînî, H. (2002). *İran Öykü Ve Romanının Yüz Yılı I*. (D. Örs, Çev.). Ankara: Nüsha Yayınları.
- Nasr İsfahânî, M. ve Fehimî, R. (1390 hş./2012). Nigahî be tenz-i ictimai der do eser ez Anton Çehov ve Sâdık Hidâyet. *Pejuheşhâ-yi zebân u edebiyât-i tetbikî*, dovre-i devvom, şomâre-i sevvom, 85-107.
- Oz, A. (2018). Sosyal Tip Problemi: Bir Gözden Geçirme. (A. Günaydın, Çev.). *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (18), 357-394.
- Sürgit, A. (2024). Sâdık Hidâyet'in Sâsân Kızı Pervin Adlı Oyununun Yapı ve İzlek Açısından İncelenmesi. *Söylem Filoloji Dergisi*, 9(3), 1383-1397.
- Tekin, M. (2001). *Roman Sanatı*. (15. b.). İstanbul: Ötüken Yayınları.